

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

A. Σοφία Σ. Μαρμαρίδου

Στόχος της εργασίας αυτής είναι να θέσει μερικά ερωτήματα σχετικά με τη γλωσσολογική προσέγγιση προβλημάτων τυποποίησης και μεταφοράς ορολογίας μεταξύ γλωσσών, και να διατυπώσει τεκμηριωμένες απόψεις για την επίλυσή τους.

Τα ζητήματα που τίθενται αφορούν το θεωρητικό διαχωρισμό μεταξύ ορολογίας και του λοιπού λεξιλογίου μιας γλώσσας, τον προσδιορισμό των παραγόντων που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του περιεχομένου ενός όρου, την επιλογή ενός κατάλληλου μοντέλου σημασιολογικής ανάλυσης, και τη λειτουργία του κατά τη διαδικασία της τυποποίησης και μεταφοράς των όρων. Υποστηρίζεται η άποψη ότι το προτεινόμενο μοντέλο σημασιολογικής ανάλυσης σκηνών-και-πλαισίων (1),(2),(3), επιτρέπει την ενσωμάτωση της γλωσσικής, εννοιολογικής, επιστημονικής και πολιτιστικής πληροφόρησης που καθορίζουν το περιεχόμενο ενός όρου, και επομένως προσφέρεται για το σκοπό της τυποποίησης και μεταφοράς ορολογίας.

A LINGUISTIC APPROACH TO PROBLEMS OF STANDARDIZATION AND TRANSFER OF TERMINOLOGY

A. Sophia S. Marmaridou

The aim of this work is to raise pertinent questions in relation to a linguistic approach to problems of standardization and transfer of terminology between languages, and also to offer some justified views towards the solution of such problems.

The issue addressed in this paper concerns the theoretical distinction between terminology and the rest of the lexicon of a language, the definition of those factors that affect the formulation of the content of a term, the selection of an appropriate model of semantic analysis, and the operation of such a model in the process of standardization and cross-linguistic transfer. It is argued that the proposed model of semantic analysis known as scenes-and-frames semantics (1),(2),(3), allows the incorporation of linguistic-semantic, epistemological and cultural types of information, which delimit the content of a term, into processes of standardization and transfer, and hence lends itself to the successful realization of this task.

1. Εισαγωγή

Όπως συμβαίνει και κατά τη διαδικασία της μετάφρασης κειμένων, έτσι και κατά τη μεταφορά ορολογίας από μια γλώσσα σε μια άλλη, ανακύπτουν προβλήματα τα οποία τις περισσότερες φορές καλείται να επιλύσει ο ίδιος ο μεταφραστής, βασιζόμενος συνήθως στις γνώσεις του και ακόμη συχνότερα στην εμπειρία του. Στόχος μου στην εργασία αυτή είναι να δείξω πώς η επιστήμη της γλωσσολογίας μπορεί να συμβάλλει στην εποικοδομητική προσέγγιση αυτών των προβλημάτων θέτοντας μια σειρά ερωτημάτων που σκοπό έχουν να φωτίσουν περισσότερο την ουσία των προβλημάτων αυτών και επομένως να οδηγήσουν σταδιακά στην αντιμετώπισή τους.

2. Λέξεις και όροι

Το πρώτο ερώτημα αφορά τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ της έννοιας της ορολογίας και του υπόλοιπου λεξικού (π.χ. των άλλων λέξεων) μιας γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, πότε και σε ποιές περιπτώσεις θεωρούμε ότι μια λέξη αποτελεί όρο σε μια γλώσσα; Ποιός αποφασίζει για το θέμα αυτό; Το ερώτημα αυτό προκύπτει μεταξύ άλλων και από τη γενικότερα αποδεκτή σήμερα θέση στη γλωσσολογία ότι η σημασία μιας λέξης κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό προσδιορίζεται από το γλωσσικό και εξωγλωσσικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσεται και το οποίο ταυτοχρόνως διαμορφώνει εννοιολογικά (3),(4),(5),(6). Εάν λοιπόν το γλωσσικό και εξωγλωσσικό περιβάλλον γενικότερα δεν συνιστούν την ειδοποιό διαφορά μεταξύ λέξης και όρου, μήπως αυτή θα πρέπει να αναζητηθεί στην ανάγκη τυποποίησης κάποιων εννοιών που προσδιορίζουν ένα επιστητό; Και εδώ όμως τα πράγματα δεν είναι απλά αφού πολύ συχνά μια λέξη χρησιμοποιείται ως όρος σε περισσότερα του ενός γνωστικά πεδία, όπως π.χ. η λέξη μετασχηματισμός στους χώρους

της γλωσσολογίας, ηλεκτρολογίας και ιστορίας ή κοινωνιολογίας μεταξύ ίσως και άλλων, ενώ δεν παύει βεβαίως να χρησιμοποιείται και γενικότερα, εκτός συγκεκριμένων γνωστικών πλαισίων. Εκτός αυτού, η ανάγκη τυποποίησης εννοιών έχει ήδη θεωρηθεί στη γλωσσολογία, (1),(7), ως η γενεσιουργός αιτία του λεξιλογίου μιας γλώσσας, και επομένως ούτε και αυτή από μόνη της αποτελεί διακριτικό χαρακτηριστικό της ορολογίας. Δεδομένων, λοιπόν, αυτών των θεωρητικών αλλά και πρακτικών δυσκολιών να εντοπίσουμε και να τεκμηριώσουμε μεθοδολογικά τη διαφοροποίηση μεταξύ λέξεων και όρων, τίθεται το ερώτημα εάν είναι εφικτό να περιγράψουμε αυτή τη διαφοροποίηση όχι ως αμοιβαία και πλήρη διάσταση των εννοιών που εκφράζουν, αλλά μάλλον ως ένα άξονα πρωτοτυπικής δομής (prototypical structure)*. Στο ένα άκρο του άξονα υποθέτουμε ότι ευρίσκονται οι λέξεις των οποίων η χρήση σε διάφορα περιβάλλοντα δεν συνιστά τυποποιημένη έκφραση εννοίας που προσδιορίζει και προσδιορίζεται από ένα γνωστικό αντικείμενο. Στο άλλο άκρο ευρίσκονται οι λέξεις που κατεξοχήν χαρακτηρίζονται από το εννοιολογικό και πραγματολογικό βάρος του γνωστικού αντικειμένου που σε μεγάλο βαθμό οριοθετεί τη χρήση τους. Οι τελευταίες αυτές λέξεις είναι τόσο περιορισμένες σημασιολογικά που λειτουργούν περίπου όπως τα κύρια ονόματα, είναι δηλαδή όροι. Όπως δηλαδή χρησιμοποιούμε το όνομα του Φιλίππου της Μακεδονίας για να αναφερθούμε σε μια ιστορική φυσιογνωμία, έτσι περίπου χρησιμοποιούμε και τον όρο οξυγόνο για να αναφερθούμε σε ένα

*Αφετηρία της θεωρίας των πρωτοτύπων (prototype theory) στη γλωσσολογία είναι οι έρευνες της ψυχολόγου E. Rosch σχετικά με θέματα κατηγοριοποίησης εννοιών και τα πορίσματα της όπως διατυπώθηκαν στις δημοσιεύσεις της (8),(9),(10) και (11).

συγκεκριμένο φυσικό στοιχείο. Αυτή η χρήση των ονομάτων και των όρων δεν αποκλείει βέβαια χρήσεις λιγότερο συγκεκριμένες και περιορισμένες. Έτσι μπορούμε να αποκαλούμε και άλλα άτομα του περιβάλλοντός μας με το όνομα Φίλιππος, όπως επίσης και να μιλάμε για το οξυγόνο χωρίς πλήρη γνώση ή συνείδηση της φυσικής του υπόστασης, των χημικών του ιδιοτήτων κλπ*. Μεταξύ των άκρων του άξονα πρωτοτυπικής δομής της χρήσης των λέξεων μιας γλώσσας και σε διαφορετικές αποστάσεις από αυτά, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ευρίσκονται λέξεις που προσιδιάζουν περισσότερο στη μια ή την άλλη κατηγορία, ανάλογα πάντα με τη χρήση τους σε συγκεκριμένο περιβάλλον.

Το θεωρητικό αυτό υπόβαθρο της πρωτοτυπικής δομής βεβαίως δεν φαίνεται να επιλύει από μόνο του προβλήματα τυποποίησης ορολογίας ή, ακόμη περισσότερο, προβλήματα μεταφοράς ορολογίας. Επιτρέπει όμως μια θεωρητικοποίηση των προβλημάτων αυτών που ανταποκρίνεται στη βιωμένη πραγματικότητα: Για να προχωρήσουμε στην τυποποίηση και μεταφορά ενός όρου, είναι απαραίτητο να μπορούμε να τον εντοπίζουμε μεν, αλλά και ταυτόχρονα να αναγνωρίζουμε και τη σχετικότητα του περιεχομένου του στο συγκεκριμένο γνωστικό και γλωσσικό περιβάλλον. Επομένως το επόμενο ερώτημα που τίθεται στο σημείο αυτό είναι πώς μπορούμε να εντοπίσουμε τους παράγοντες εκείνους οι οποίοι επηρεάζουν τη σχετικότητα του περιεχομένου ενός όρου, και οι οποίοι συνιστούν ένα μεγάλο μέρος του προβλήματος της τυποποίησης και της

*Η σχέση της έννοιας μιας λέξης και της αναφοράς της σε συγκεκριμένο αντικείμενο έχει απασχολήσει φιλοσόφους και γλωσσολόγους πάνω από εκατό χρόνια. Ιδιαίτερα ο Kripke (12) έχει διερευνήσει εάν και σε ποιο βαθμό η έννοια μιας λέξης όπως συλλαμβάνεται από το φυσικό ομιλητή μιας γλώσσας απηχεί και ουσιαστική γνώση του αντικειμένου στο οποίο αναφέρεται.

μεταφοράς του από μια γλώσσα σε μια άλλη.

3. Προσδιορισμός του περιεχομένου των όρων

Θεωρώ ότι, μεταξύ ίσως άλλων, τρεις είναι οι παράγοντες αυτοί. Πρώτον, είναι η δυναμική της ίδιας της γλώσσας στην οποία χρησιμοποιείται ένας όρος, όπως εκφράζεται μέσα από λειτουργικές διαδικασίες σε επίπεδο φωνολογικό, μορφολογικό και συντακτικό. Η δυναμική αυτή είναι υπεύθυνη τόσο για την παραγωγή και διαμόρφωση όρων σε μια γλώσσα, όσο και για την αφομοίωση όρων που προέρχονται από άλλες γλώσσες. Για παράδειγμα, η χρήση του όρου κομπιούτερ, η οποία γίνεται παράλληλα με αυτή του αντίστοιχου ελληνικού όρου υπολογιστής, αποτελεί παράδειγμα φωνολογικής αφομοίωσης του γλωσσικού αυτού δανείου, αφού την προφέρουμε σύμφωνα με το ελληνικό φωνολογικό σύστημα και όχι το αγγλικό ή αμερικανικό. Μορφολογική αφομοίωση του ίδιου όρου δηλώνει και το υποκοριστικό του, δηλαδή κομπιουτεράκι, που ταυτοχρόνως αποτελεί παράδειγμα μετακίνησης του όρου στην κλίμακα πρωτοτυπικής δομής προς την κατεύθυνση του μη εξειδικευμένου λεξιλογίου*, και χρησιμοποιείται και αυτός παράλληλα προς το ελληνικό σύνθετο μικροϋπολογιστής. Τέλος, συντακτική αναδιάρθρωση απαιτεί και η απόδοση του όρου user-friendly ως φιλικός προς το χρήστη αφού η διαδικασία της μορφολογικής/λεξικής σύνθεσης στην Αγγλική αντικαθίσταται από μια έκφραση που περιέχει εμπρόθετο προσδιορισμό ως συμπλήρωμα του

*Η χρήση της έκφρασης εξειδικευμένο λεξιλόγιο στο σημείο αυτό αποτελεί υπεραπλούστευση της πραγματικότητας που επιχειρεί να περιγράψει. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να ερμηνευθεί προθεωρητικά.

επιθέτου*.

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει την τυποποίηση και μεταφορά ενός όρου από μια γλώσσα σε μια άλλη είναι το γνωστικό πεδίο στο οποίο χρησιμοποιείται, και η μεθοδολογία της επιστήμης η οποία το οριοθετεί. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, μια λέξη μπορεί να χρησιμοποιείται ως όρος σε περισσότερα του ενός γνωστικά πεδία και επομένως το περιεχόμενό του μεταβάλλεται κάθε φορά ανάλογα με τη χρήση του στο συγκεκριμένο πεδίο. Τα πράγματα όμως περιπλέκονται όταν ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται στο ίδιο γνωστικό πεδίο με διαφορετικό περιεχόμενο ανάλογα με τις μεθοδολογικές επιλογές και το φιλοσοφικό υπόβαθρο που διέπουν κατά καιρούς την έρευνα στο πεδίο αυτό. Όπως είναι αναμενόμενο, τα προβλήματα που ανακύπτουν στις περιπτώσεις αυτές πολλαπλασιάζονται κατά τη μεταφορά των όρων αυτών μεταξύ γλωσσών. Από τα πολλά παραδείγματα που έχω εντοπίσει στο χώρο της γλωσσολογίας θα αναφέρω μόνο ένα: Τον όρο context της Αγγλικής, τον οποίο σχεδόν πλέον αποφεύγουν οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι, και την προσπάθεια αποσαφήνισης του περιεχομένου του κατά τη μεταφορά του στην Ελληνική ως γλωσσικό περιβάλλον, εξωγλωσσικό περιβάλλον, κειμενικό περιβάλλον, συγκεκριμενικό περιβάλλον, κ.ά., ανάλογα με το μεθοδολογικό προσανατολισμό του κειμένου στο οποίο χρησιμοποιείται**.

*Για τη σημασιολογική μεταφορά του όρου αυτού στην Ελληνική βλ. παρακάτω.

**Βεβαίως συχνά επίσης συμβαίνει περισσότεροι του ενός όροι της Αγγλικής να έχουν μόνο μια λεκτική απόδοση στην Ελληνική. Π.χ. οι γλωσσολογικοί όροι mention, reference, anaphora μεταφέρονται στην Ελληνική ως αναφορά. Οι δυο πρώτοι αφορούν σε θέματα φιλοσοφίας της γλώσσας κυρίως, ενώ ο τρίτος σε γραμματικές σχέσεις μεταξύ των όρων μιας πρότασης. Επομένως ιδιαίτερα προβληματική είναι η απόδοση των δυο πρώτων αφού και οι δυο χρησιμοποιούνται στον ίδιο γνωστικό χώρο.

Με το παράδειγμα αυτό περνάμε στον τρίτο και ίσως ουσιαστικότερο παράγοντα που επηρεάζει τη μεταφορά όρων διαγλωσσικά και που είναι ο χαρακτήρας της ίδιας της μεταφοράς ως αντιπαραβολικού και διαλεκτικού σχήματος παραγωγής γλωσσικής εννοίας και επομένως και επικοινωνίας. Η αντιπαραβολική διαδικασία καταρχήν προϋποθέτει ένα κοινό τόπο σύγκρισης στοιχείων με βάση τον οποίο καθορίζονται ομοιότητες και διαφορές μεταξύ αυτών των στοιχείων. Ο κοινός τόπος δηλαδή εγγυάται την ίδια τη δυνατότητα διαγλωσσικής μεταφοράς και για το λόγο αυτό είναι ανεξάρτητος από τα αντιπαραβαλλόμενα στοιχεία. Παράλληλα όμως, ο κοινός τόπος επηρεάζει τη διαδικασία της αντιπαραβολής αφού μέσω αυτού μόνο μπορεί να πραγματοποιηθεί η ίδια. Για παράδειγμα, η έννοια της πεντάδας, όπως εκφράζεται με τον αραβικό αριθμό $\underline{5}$, αποτελεί τον κοινό τόπο σύγκρισης των λέξεων εκείνων που σε διαφορετικές γλώσσες εκφράζουν αυτή την έννοια (δηλ. πέντε, five, cinque, κλπ.). Η έννοια είναι ανεξάρτητη από τη συγκεκριμένη γλωσσική της έκφραση, αλλά και αντιστοιχεί σε κάθε μια από αυτές τις εκφράσεις, έτσι ώστε να μπορούμε να πούμε ότι αυτές ισοδυναμούν διαγλωσσικά και επομένως να θεωρήσουμε τη μια ως μεταφορά της άλλης.

Όπως όμως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ελάχιστες θεωρητικές ή τεχνικές έννοιες είναι τόσο ξεκάθαρα μονοσήμαντες όσο ένας απόλυτος αριθμός - και ίσως ένας μαθηματικός να μας πει ότι ούτε οι απόλυτοι αριθμοί είναι μονοσήμαντοι. Εδώ όμως τίθεται ένα άλλο ερώτημα με βαρύτατες θεωρητικές αλλά και πρακτικές συνέπειες: Τί είναι η έννοια ενός όρου και πώς μπορούμε να την προσδιορίσουμε; Εξαντλείται η έννοια αυτή στο σημασιολογικό φορτίο της ρίζας ενός όρου ή γενικά των μορφημάτων που τον αποτελούν, ή επεκτείνεται και στο σημασιολογικό πεδίο συγγενών όρων; Και ποιοί μπορούν να

θεωρηθούν συγγενείς όροι σε αυτή την περίπτωση; Τι ρόλο παίζει στον καθορισμό της έννοιας ενός όρου το κειμενικό περιβάλλον στο οποίο συμμετέχει; Με άλλα λόγια, ποιό θεωρητικό μοντέλο σημασιολογικής ανάλυσης προσφέρεται για την τυποποίηση και μεταφορά ορολογίας διαγλωσσικά; Προτείνω λοιπόν, με βάση τον προσανατολισμό των ερωτημάτων αυτών, ότι ο κοινός τόπος σύγκρισης πρέπει να μετατεθεί από το σημασιολογικό επίπεδο ανάλυσης των όρων στο μεθοδολογικό επίπεδο επιλογής μοντέλου σημασιολογικής ανάλυσης.

4. Μοντέλα σημασιολογικής ανάλυσης όρων

Αν και θα ήταν υπεραπλούστευση της πραγματικότητας, και ίσως και δεοντολογικά ανεπίτρεπτη, να αποκαλέσω διάφορα μοντέλα σημασιολογικής ανάλυσης (π.χ. αυτό των συνθηκών αληθείας, το γενετικό, το καταστασιακό, το μοντέλο θεωρίας των συνόλων, το μοντέλο των σημασιολογικών πεδίων, κ.ά.) μοντέλα γραμμικής αναπαράστασης (linear representation models), ωστόσο θα το τολμήσω προκειμένου να επικεντρώσω την προσοχή σε ένα βασικό τους χαρακτηριστικό: Τον πεπερασμένο και σταθερό χαρακτήρα των διακριτικών στοιχείων ή σχέσεων που αποτελούν την έννοια μιας λέξης. Οποιοδήποτε στοιχείο της έννοιας μιας λέξης δεν εμπίπτει στο πεπερασμένο σύνολο αυτών των στοιχείων ή σχέσεων, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα μοντέλα, θεωρείται ιδιότητα όχι της λέξης καθεαυτής αλλά των πραγματολογικών, εξωγλωσσικών συνθηκών στις οποίες χρησιμοποιείται. Είναι γνωστό ότι αυτά τα μοντέλα ανάλυσης διευκολύνουν την κωδικοποίηση, τυποποίηση και διαγλωσσική μεταφορά λέξεων μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Ταυτοχρόνως όμως φαίνεται να λειτουργούν και ως τροχοπέδη στην επίλυση ουσιαστικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουμε κατά τις διαδικασίες αυτές και που

έχουν να κάνουν με τη σχετικότητα και τη μεταβλητότητα του περιεχομένου ενός όρου ανάλογα με το αντικείμενο της επιστήμης, τη μεθοδολογία της, το φιλοσοφικό της προσανατολισμό, τις δυνατότητες της ίδιας της γλώσσας και τον αντιπαραβολικό χαρακτήρα της διαγλωσσικής μεταφοράς. Πιστεύω ότι όλοι αυτοί οι παράγοντες, είτε τους ονομάσουμε πραγματολογικούς είτε όχι, είναι καθοριστικής σημασίας και απαιτούν ένα άλλου τύπου μοντέλο ανάλυσης. Επίσης είναι φανερό ότι η τυποποίηση που θα προκύψει από την εφαρμογή αυτού του άλλου μοντέλου ανάλυσης θα απαιτήσει συγχρόνως και διαφορετική τεχνική υποστήριξη και εφαρμογές στο χώρο της κωδικοποίησης μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Θεωρώ ότι το μοντέλο ανάλυσης που μπορεί να καλύψει τα προβλήματα τυποποίησης και διαγλωσσικής μεταφοράς ορολογίας είναι αυτό των σκηνών-και-πλαισίων (scenes-and-frames semantics) όπως αναπτύχθηκε από τον Fillmore (1),(2),(3), με βάση την έρευνα των R.Schank και R.C.Abelson (13). Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό μια λέξη ή ένας όρος λειτουργεί ως ένα λεκτικό πλαίσιο το οποίο ενεργοποιεί ή ενεργοποιείται από σκηνές εμπειρικού χαρακτήρα. Βασικό χαρακτηριστικό του μοντέλου αυτού είναι ότι επιτρέπει την ενσωμάτωση όχι μόνο στενά εννοιολογικής πληροφόρησης σχετικά με το περιεχόμενο μιας λέξης αλλά και την ενσωμάτωση οποιωνδήποτε άλλων σημασιολογικών ή πραγματολογικών στοιχείων τα οποία ενεργοποιεί η λέξη αυτή κατά τη χρήση της σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας. Η σχέση αλληλοεξάρτησης σκηνών και πλαισίων καθορίζουν την κατανόηση και τη χρήση του συγκεκριμένου γλωσσικού όρου.

Εαν λοιπόν υποθέσουμε ότι ένας όρος επιστημονικός, τεχνικός, κλπ., λειτουργεί ως λεκτικό πλαίσιο, θα πρέπει να προσδιορίσουμε

και να κατηγοριοποιήσουμε το περιεχόμενο των σκηνών τις οποίες ενεργοποιεί, δηλαδή την πληροφόρηση την οποία συνεισφέρει στο κείμενο που τον περιέχει. Θα ήθελα να υποστηρίξω εδώ την άποψη ότι η κάθε ενεργοποιούμενη σκηνή πρέπει να περιέχει πληροφόρηση γλωσσική και εννοιολογική, επιστημολογική και μεθοδολογική, τέλος δε και πολιτιστική. Ισχυρίζομαι ότι ο καθορισμός και συνυπολογισμός των μεταβλητών αυτών θα οδηγήσει σταδιακά αλλά και σταθερά σε μια τυποποίηση της ορολογίας και διευκόλυνση της μεταφοράς της από μια γλώσσα σε μια άλλη. Νομίζω ότι ένα μεγάλο μέρος του προβλήματος της τυποποίησης της ορολογίας οφείλεται στο γεγονός ότι πολλές φορές ο χρήστης ή ο μεταφραστής ενός όρου επικεντρώνεται σε μια μόνο μεταβλητή. Πάντως, η έμφαση που δίνω σε αυτές τις μεταβλητές δεν έχει σκοπό να μειώσει τη σπουδαιότητα άλλων παραγόντων, π.χ. κοινωνικο-ιστορικών ή ψυχολογικών, σύμφωνα με τους οποίους η συντομία ενός όρου ή η μη περιφραστική απόδοση μιας εννοίας καθορίζει και την επιλογή του. Αντίθετα, θα ήθελα να τονίσω ότι η ανάλυση όρων σύμφωνα με το μοντέλο σκηνών-και-πλαισίων αποτελεί προϋπόθεση για την τυποποίηση και επιτυχή μεταφορά τους. Τον τελικό λόγο της τυποποίησης και μεταφοράς καθώς και τη δικαίωση τους φέρει η ίδια η χρήση των όρων κατά την επικοινωνία.

5. Λειτουργία του μοντέλου σκηνών-και-πλαισίων

Θα αναφερθώ εδώ σε δυο παραδείγματα μεταφοράς όρων από το χώρο των ηλεκτρονικών υπολογιστών τα οποία έχουν προβληματίσει και εμένα και άλλους γλωσσολόγους, και θα τα χρησιμοποιήσω για να δείξω πώς λειτουργεί το μοντέλο ανάλυσης όρων που προτείνω αφενός, και αφετέρου να δείξω με ποιες δυναμικές (ψυχολογολογικές, κοινωνιολογικές κλπ.) τυποποιείται και μεταφέρεται ένας όρος ως

γλωσσική προτίμηση μάλλον παρά ως νομοτελειακή διαδικασία. Πρόκειται για τους αγγλικούς όρους user-friendly και cursor που έχουν αποδοθεί στην Ελληνική ως εύχρηστος και φιλικός προς το χρήστη ο πρώτος και ως κέρσορας ο δεύτερος.

Η μεταφορά του user-friendly προϋποθέτει, σύμφωνα με το μοντέλο που προτείνω, την ανάλυσή του ως λεκτικού πλαισίου που ενεργοποιεί σκηνή εμπειρίας με συγκεκριμένο περιεχόμενο: Ενωσιολογικά το πρώτο μέρος του όρου αντιστοιχεί με την έννοια της ελληνικής λέξης χρήστης, δηλαδή δηλώνει αυτόν που χρησιμοποιεί κάτι, το δε δεύτερο μέρος αντιστοιχεί με την ελληνική λέξη φιλικός. Και οι δυο ελληνικές λέξεις ανήκουν γραμματικά στις ίδιες κατηγορίες στις οποίες ανήκουν οι αντίστοιχες αγγλικές, δηλαδή ουσιαστικό και επίθετο αντίστοιχα. Ως προς το γνωστικό πεδίο, η σκηνή που ενεργοποιεί το λεκτικό πλαίσιο user-friendly στο νου του ομιλητή/ακροατή περιέχει την εικόνα του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Δεν νομίζω ότι ένας αγγλόφωνος ομιλητής θα χρησιμοποιούσε τον όρο αυτό για να περιγράψει την ξυριστική του μηχανή ή την ηλεκτρική του σκούπα, αν και η παρατεταμένη χρήση αυτού του όρου πιστεύω ότι σταδιακά οδηγεί στη μεταφορά του σε άλλα γνωστικά πεδία και επομένως και στην πολυσημία του. Αξιοσημείωτο είναι το πολιτιστικό υπόβαθρο του όρου αυτού. Παραπέμπει αναμφισβήτητα στη νοητική σύλληψη του ηλεκτρονικού υπολογιστή, ως αυτοβούλου οντότητας με ψυχολογικές ιδιότητες και κοινωνικό ρόλο: Ο υπολογιστής έχει φιλικά αισθήματα απέναντι στο χρήστη, επομένως τον βοηθά, συνεργάζεται μαζί του, τον διευκολύνει στη δουλειά του.

Η συμφωνία ή ασυμφωνία του γνωστικού πεδίου και του πολιτιστικού βάρους του όρου αυτού στην Αγγλική και Ελληνική, καθώς επίσης και η προτίμηση μονολεκτικών τύπων κατά την τυποποίηση

πιστεύω ότι είναι οι κύριες αιτίες της έλλειψης πλήρους τυποποίησης κατά τη μεταφορά του όρου στην Ελληνική. Φαίνεται ότι η σύλληψη των μηχανών ως αυτοβούλων όντων δεν είναι πολιτιστικά απόλυτα αποδεκτή στον ελληνικό χώρο. Το γλωσσικό αίσθημα του Έλληνα ομιλητή, το οποίο εκφράζει το πώς συλλαμβάνουμε την πολιτιστικά υποκειμενική μας πραγματικότητα, δεν δέχεται εύκολα τη μεταφορά του όρου user-friendly ως φιλικός-προς-το-χρήστη, η οποία επιπλέον έχει και το "μειονέκτημα" της περιφραστικής, μη συντομευμένης έκφρασης. Η εναλλακτική λύση του εύχρηστος, αντιστρέφει τη σχέση υποκειμένου-αντικειμένου και παραπέμπει στη σύλληψη του χρήστη ως αυτοβούλου όντος και του υπολογιστή ως αντικειμένου, δηλαδή εργαλείου που το χρησιμοποιεί ο χρήστης. Η αντιστροφή αυτή είναι απόλυτα εναρμονισμένη προς τις πολιτιστικές αξίες του Έλληνα χρήστη και επομένως και στο γλωσσικό του αίσθημα. Έχει όμως το μειονέκτημα ως όρος να ενεργοποιεί όχι μόνο το γνωστικό πεδίο των ηλεκτρονικών υπολογιστών αλλά και πολλά άλλα, και επομένως δεν θεωρείται εξίσου ακριβής, ή με άλλα λόγια, πιστή μετάφραση του αγγλικού όρου. Πράγματι, η επιλογή του όρου εύχρηστος δεν ενεργοποιεί τη σκηνή εμπειρίας των κατασκευαστών και χρηστών των υπολογιστών, σύμφωνα με την οποία ο ίδιος ο υπολογιστής είναι προγραμματισμένος να προβαίνει σε διαδικασίες που διευκολύνουν το

χρήστη. Αλλά και να αποκαλείται ένας υπολογιστής φιλικός^{*}, πράγματι ηχεί λίγο περίεργα στην Ελληνική γλώσσα. Δεν είναι γνωστό αν θα επικρατήσει ένας από τους δυο όρους και ποιός θα είναι αυτός. Όπως έχουν τονίσει πολλοί γλωσσολόγοι, η γλώσσα είναι ένας ζωντανός οργανισμός και αναπτύσσεται δυναμικά σύμφωνα με τις γενετικές καταβολές του και τον κοινωνικό του ρόλο.

Ως προς τη μεταφορά του αγγλικού όρου cursor, παρατηρούμε ότι δεν έχει γίνει προσπάθεια απόδοσης της εννοίας του στην Ελληνική. Ο αγγλικός όρος σημαίνει, σύμφωνα με το λεξικό, δρομέας αλγοριθμικού κανόνα. Η γλωσσική επέμβαση της Ελληνικής κατά τη μεταφορά συνίσταται στη φωνολογική απόδοση (δηλαδή δεν προφέρουμε τη λέξη αυτή σύμφωνα με το αγγλικό φωνολογικό σύστημα, αλλά σύμφωνα με το ελληνικό), και στη μορφολογική του ένταξη, η οποία μέσω της καταληκτικής συλλαβής δηλώνει και το γραμματικό γένος. Επομένως ο όρος μεταφέρεται ως κέρσορας. Το γνωστικό πεδίο που ενεργοποιεί είναι αυτό των ηλεκτρονικών υπολογιστών και είναι σαφές ότι δεν υπόκειται σε πολιτιστική φόρτιση. Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι γιατί δεν επικράτησε, δηλαδή δεν τυποποιήθηκε κατά τη μεταφορά ο εννοιολογικά αντίστοιχος όρος, δρομέας αλγοριθμικού κανόνα. Η ελληνική αυτή έκφραση είναι σύνθετη και μακροσκελής. Όπως επεσήμανα και στην αρχή, ένας όρος πρέπει να μπορεί να λειτουργεί περίπου

*Βεβαίως το επίθετο φιλικός στην Ελληνική χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει και άψυχα αντικείμενα, όπως π.χ. φιλικό γράμμα. Ωστόσο και σε αυτές τις περιπτώσεις η ιδιότητα που εκφράζει το επίθετο είτε παραπέμπει έμμεσα στον επιστολογράφο (δηλαδή τα φιλικά αισθήματα του γράφοντος), είτε χαρακτηρίζει ένα είδος γραπτού λόγου (π.χ. φιλικό γράμμα και όχι εμπορική επιστολή, κλπ.). Βεβαίως δεν πρέπει να αγνοούμε ότι, επειδή ίσως ο επιστολογράφος δεν είναι συνήθως παρών κατά τη μετάδοση του μηνύματος στον αναγνώστη, πολλές φορές το γράμμα προσωποποιείται όπως φαίνεται από τις εκφράσεις "το γράμμα έλεγε/έγραφε..." κ.ά.

όπως ένα κύριο όνομα: Με συντομία και σταθερότητα να αναφέρεται σε ένα αντικείμενο, δηλαδή να είναι όσο γίνεται λιγότερο περιγραφικός. Η ελληνική έκφραση δεν φαίνεται να έχει αυτά τα χαρακτηριστικά και ίσως για το λόγο αυτό δεν την επιλέγει ο χρήστης. Εναλλακτική προσέγγιση θα αποτελούσε η συντόμευση του όρου στο πρώτο συνθετικό του, δηλαδή δρομέας. Η επανειλημμένη χρήση του στα αντίστοιχα κειμενικά περιβάλλοντα του συγκεκριμένου γνωστικού πεδίου θα τον καθιστούσε μονοσήμαντο και συνεπώς ακριβή. Ωστόσο φαίνεται ότι, απομονωμένος, πλέον, ο τύπος δρομέας έχει μια γλωσσικοπολιτιστική φόρτιση που αποπροσανατολίζει τον πιθανό, χρήστη από το συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο. Στην Ελληνική γλώσσα δρομέας είναι καταρχήν ένας αθλητής. Πολιτιστικά η λέξη αυτή παραπέμπει σε Μαραθωνοδρόμους και σε σκηνές εμπειρίας που πάντως δεν συνδέονται με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Θεωρώ ότι η φόρτιση αυτή σε επίπεδο γλωσσικό-ενοσιολογικό αλλά και πολιτιστικό παρεμβάλλεται στη μεταφορά του cursor ως δρομέα και επομένως η γλωσσική προτίμηση κλίνει προς τη δάνεια λέξη. Και πάλι όμως, επειδή η γλώσσα είναι ζωντανός οργανισμός, δεν αποκλείεται η επαναληπτική χρήση του όρου δρομέας να οδηγήσει στη μεταφορά της εννοίας της και σε άλλο γνωστικό πεδίο, αυτό των ηλεκτρονικών υπολογιστών, και επομένως και στην πολυσημία της. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, κάθε διαφορετική έννοια της λέξης θα φέρει και τον ανάλογο, και διαφορετικό, πολιτιστικό δείκτη.

6. Επίλογος

Τελειώνοντας θα ήθελα να επισημάνω ότι η επιστήμη της γλωσσολογίας είναι σήμερα σε θέση να συμβάλει στη διαδικασία τυποποίησης ορολογίας και της μεταφοράς της από άλλες γλώσσες στην

Ελληνική. Η παρούσα εργασία είναι δείγμα μιας προσπάθειας προς αυτή την κατεύθυνση. Στόχος της ήταν να διατυπώσει τεκμηριωμένες απόψεις σχετικά με τη μέθοδο προσέγγισης προβλημάτων τυποποίησης και μεταφοράς ορολογίας. Εάν τα ερωτήματα που έθεσε είναι περισσότερα από τις απαντήσεις που μπόρεσε να δώσει, έχει ίσως καλύτερα εκπληρώσει το στόχο της.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

- 1.Fillmore, Ch.J., "Scenes-and-frames semantics", στο A.Zampolli (ed.), Linguistic Structure Processing, Amsterdam: North Holland Publishing Co., 1977, 55-81.
- 2.Fillmore, Ch.J., "France Semantics", στο Linguistic Society of Korea (ed.), Linguistics in the Morning Calm, Seoul: Hanshin, 1982, 111-138.
- 3.Fillmore, Ch.J., "Frames and the Semantics of Understanding", στο Quaderni di Semantica, 1985, 6/2:222-253.
- 4.Johnson-Laird, Ph.N., "Mental Models of Meaning", στο A.K. Joshi, B.L. Webber, κ.ά. (eds.), Elements of Discourse Understanding, Cambridge: CUP, 1981, 106-126.
- 5.Woods, W.A., "Procedural semantics as a theory of meaning", στο A.K. Joshi, B.L. Webbex, κ.ά. (eds.), Elements of Discourse Understanding, Cambridge: CUP, 1981, 300-344.
- 6.Moore, T. and Ch. Carling, Understanding Language: Towards a Post-Chomskyan Linguistics, London: Macmillan, 1982.
- 7.Bolinger, D., Meaning and Form, New York: Longmans, 1977.

8. Rosch, E., "Natural categories", στο Cognitive Psychology, 1973, 4:328-350.
9. Rosch, E., "Cognitive representations of semantic categories", στο Journal of Experimental Psychology: General, 1975, 104:192-233.
10. Rosch, E., "Human Categorization", στο N. Warren (ed.), Studies in Cross-Cultural Psychology, Volume I, London: Academic Press, 1977, 1-49.
11. Rosch, E., "Principles of Categorization", στο E. Rosch and B.B. Lloyd (eds.), Cognition and Categorization, Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1978, 27-48.
12. Kripke, S.A., "Naming and Necessity", στο G. Harman and D. Davidson (eds.), Semantics of Natural Language, Dordrecht: Reidel, 1972, 253-355.
13. Schank, R. and R. Abelson, Scripts, Plans and Understanding, Hillsdale, N.J.: L. Erlbaum, 1977.

Α. Σοφία Σ. Μαρμαρίδου

Αναπλ. Καθηγήτρια Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Αιγαίου 41

Χαλάνδρι 152 33